

Olena Moskvichova

*PhD of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Restaurant Business and Tourism
The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

REVITALIZATION AS A TOOL FOR RESTORATION OF THE HOSPITALITY INDUSTRY IN THE POST-WAR PERIOD: FOREIGN EXPERIENCE

Summary

The foreign experience of the old industrial areas (OIA) of the countries of Western and Central Europe and the USA was studied: the steps to restructure the economy of the regions that survived the crisis and decline were analyzed in chronological order. Of great practical and theoretical importance is the study of the approaches of various foreign states to solving the problems of the OIA, finding and implementing new scenarios for their economic development, interaction with national and foreign business, as well as identifying the strengths and weaknesses of the strategies of state regulation of the process of economic revival of the SDR in world practice. Mistakes in the revitalization of old industrial regions have been identified, which should be paid attention to and avoided when adapting Ukraine's economic recovery policy. Common features with similar domestic experience are highlighted and future steps to restore the hospitality industry in Ukraine in the post-war period are outlined. In particular, we are talking about the creation of cultural events (festivals, sports competitions, museum openings, etc.), which in turn should increase tourist flows, including from abroad. For the proper development of tourism, it will be necessary to create accommodation places for guests and places for their meals, for this purpose it will be possible to use the areas of destroyed industrial facilities (factories, plants). The opportunities for the development of industrial tourism in the eastern part of Ukraine are outlined.

Вступ

Шлях економічного розвитку України від планової економіки до ринкової завжди був тернистим, але сьогодні Україна переживає страшні часи – війни. Говорити про економічний розвиток здається не на часі, аби втримати те економічне становище яке ще жевріє. Проте перемозі України – бути, тому вже сьогодні необхідно спланувати відновлення економіки, щоб не втратити дорогоцінний час і ті позиції, які Україна здобула вже, наприклад в інформаційному просторі. Сьогодні новини про

Україну не сходять з ефірів світових телевізійних нових і шпальт газет передових видавництв. На жаль, сьогодні, це новини про військові дії, які йдуть на нашій землі, але нам вкрай необхідно не втратити цей інформаційний простір і після нашої перемоги продовжувати створювати позитивні приводу для того, щоб про Україну і надалі говорили у світі, про нас пам'ятали, нами цікавились. Досвід країн Центральної Європи, які в 90-ті роки ХХ ст. пережили війни, доводить, що людям цікаво дізнатись більше про країну, яка пережила війну, про яку так часто говорять по телебаченню і пишуть в газетах та журналах, тому в післявоєнні роки зростали обсяги туристичних потоків в такі країни. Гарним прикладом в цьому плані є Хорватія, яка підхопила інформаційну хвилю і після війни продовжувала створювати новини, просуваючи свою країну в світі як туристичну. Результат: за підсумками 2021 року частка туристичної галузі в Хорватії становила 15% ВВП. Для порівняння: даний показник в розвинутих країнах Західної Європи становить 3–5%, в Україні в довоєнний період – лише 1,5%. Отже, значні туристичні потоки у післявоєнній Україні однозначно будуть. Але щоб не втратити їх у майбутній перспективі, необхідно розвивати нові туристичні маршрути, нові види туризму, такі як військовий чи індустріальний, надавати якісні послуги із обслуговування.

Ревіталізація – відновлення занедбаних переважно старих промислових споруд та просторів, індустріальних районів у містах, але не в плані відродження виробництва, а здебільшого шляхом їхньої реорганізації на технологічні хаби, культурні та туристичні об'єкти.

З середини ХХ ст. в розвинених країнах світу почалась деіндустріалізація, занепад і спустошення старопромислових регіонів класичного типу. На допомогу прийшла ревіталізація економіки – модель відновлення економіки колишніх індустріальних центрів, яку Україна може використати для відновлення власної економіки в повоєнний період.

Розглянемо західноєвропейську, центральноєвропейську та американську модель відновлення економіки колишніх індустріальних центрів в цілому, і з виокремленням ролі індустрії гостинності в такому відновленні.

Розділ 1. Західноєвропейська модель ревіталізації старопромислових регіонів

Одними з ініціаторів державної політики економічного відродження старопромислових регіонів (СПР) стали країни Західної Європи, які найперше зіткнулися з проблемою деіндустріалізації колишніх промислових центрів через історично високу концентрацію регіонів старого освоєння. Загалом на території Західної Європи виділяють кілька

десятків СПР. Найбільш відомі серед них Манчестер та Глазго (Великобританія), Рур (Німеччина), Лілль (Франція), Більбао (Іспанія) та ін. Криза західноєвропейських СПР розпочалася у 1950–1970-х рр. і проявився у падінні обсягів виробництва, скороченні робочих місць у промисловості, зростанні безробіття та відтоку працездатного населення. Наприклад, колись найбільший промисловий центр Німеччини Рур за 1960–2000-ті роки втратив близько 500 тис. робочих місць у металургії, вуглевидобутку та машинобудуванні, а чисельність населення тут за цей період скоротилася на 320 тис. і становила у 2000 р. – 5,4 млн. чол. Аналогічні тенденції виявилися й інших країнах Західної Європи. Стрімке погіршення становища СПР привернуло увагу регіональної та центральної влади і вимагало термінового пошуку шляхів стабілізації економіки регіонів. Незважаючи на окремі відмінності підходів різних країн до ревіталізації СПР, західноєвропейські держави здебільшого дотримувалися загальної стратегії. Західноєвропейська політика щодо СПР пройшла два етапи розвитку, зміст та ключові інструменти яких систематизовано в таблиці 1.

На першому етапі влада та бізнес направили зусилля на збереження базових галузей промисловості. З цією метою в регіонах велася модернізація транспортної та міської інфраструктури та проводилася реструктуризація промислових підприємств. Істотний внесок у підтримку регіональної економіки зробила політика залучення іноземних інвесторів. Проте зусилля влади не вирішили внутрішні проблеми СПР і бажаного результату не дали. Як наслідок, навіть новостворені підприємства зіткнулися з колишніми викликами, що призвело до їх закриття.

Низький ефект вжитих заходів довів неможливість повернення до колишньої моделі економічного розвитку регіонів. Це започаткувало другий етап державної політики щодо СПР. Його специфіка полягає у самостійному пошуку регіонами нових стратегій подальшого зростання. Абстрагуючись від індивідуальних особливостей СПР, можна виділити два основні сценарії ревіталізації їхньої економіки.

Перший з них – реіндустріалізація, тобто відродження промисловості на новій технологічній основі. 100 нових високотехнологічних секторів економіки, ефективного інноваційного оновлення її традиційних секторів за узгоджених якісних та послідовних змін між техніко-економічною та соціально-інституційною сферами, що здійснюються за допомогою інтерактивних технологічних, соціальних, екологічних, політичних та управлінських змін. У рамках цього сценарію в СПР проводилася політика модернізації існуючих галузей та створення нових виробництв у промисловості за рахунок підвищення якості людського капіталу.

Таблиця 1

**Етапи державної політики ревіталізації економіки
старопромислових регіонів Західної Європи**

Інструмент	Ініціатор	Приклад	
1	2	3	
I етап (1960–1980-ті рр.)			
Спроби відродження базових галузей промисловості			
Зростання кількості злиття та поглинання найбільших промислових підприємств регіону з метою підвищення стійкості бізнесу	Промислові компанії	У 1968 р. у Рурі створено підприємство Ruhrkohle, яке контролює виробництво 94% вугілля регіону	
Залучення іноземних інвесторів у галузі мікроелектроніки, автомобілебудування, хімічної промисловості	Регіональна влада	У 1962 р. компанія Opel відкрила автомобільний завод у м. Бохум (Рур). У 1980-ті роки завод забезпечував 20 тис. робочих місць. Новий завод відкрила Nokia на 5 тис. робочих місць	
Розвиток системи вищої освіти	Регіональна влада	Заснування у 1965 р. Університету Рура	
Стимулювання модернізації виробничих активів найбільших підприємств	Центральні органи влади	Закріплення 1970 р. у федеральному законодавстві Німеччини принципу «забруднювач платить»	
II етап (1980-ті – до т.ч.)			
Вибір нового сценарію розвитку			
<i>Реіндустріалізація</i>	Розвиток інновацій у промисловості	Регіональна влада	Ініціація у 1995 р. проекту Gelsenkirchen – City of The Thousand Suns, заснованого на ідеї становлення міста як центру сонячної електроенергетики (земля Північний Рейн-Вестфалія, Німеччина)
	Внутрішня диверсифікація (розвиток непрофільних активів)	Промислові компанії	Розвиток верстатобудування, інжинірингових послуг, екологічних технологій підприємствами базових галузей промисловості (земля Північний Рейн-Вестфалія, Німеччина)
	Підтримка будівництва технологічних центрів	Регіональна влада	Створення в 1984 р. технологічного центру в Дортмунді (земля Північний Рейн-Вестфалія, Німеччина) Технологія ZentrumDortmund, в рамках якої у 1990–2000-х роках створено 3700 робочих місць

1	2	3	4
Диверсифікація через розвиток сфери послуг	Формування туристичних напрямів	Регіональна влада	Розробка програми Industrial Heritage Trail у Рурі, яка щорічно приваблює 5 млн туристів
	Створення культурних об'єктів	Муніципальний рівень	Guggenheim музей у Більбао (відкритий 1997 р.). Протягом трьох років після відкриття музею за рахунок витрат туристів отримано близько 100 млн. євро податкових надходжень до місцевого бюджету
	Розвиток креативних індустрій	Регіональна влада та бізнес	Створення у 1980-х рр. у Манчестері на базі порожніх індустріальних майданчиків клубів, музичних майданчиків, звукозаписних студій, кав'ярень та хостелів
	Розвиток інноваційних центрів	Регіональна влада та бізнес	Eurasanté Park (Лілль) заснований в 1996 р. На 2013 р. резидентами парку були близько 130 підприємств охорони здоров'я, створили 2600 робочих місць
	Оновлення міської інфраструктури	Регіональна влада при підтримці уряду і муніципалітетів	Реалізація 1989–1999 рр. програми Emscher Park International Building Exhibition, що включає конкурс архітектурних проектів на забудову колишніх виробничих майданчиків

Джерело: складено автором на основі [13; 15; 16; 18; 19]

В контексті нашого дослідження більш цікавим, є другий сценарій. Альтернативою реіндустріалізації виступила реструктуризація економіки СПР та зміщення акценту у бік сфери послуг. Вибір нової спеціалізації регіонів варіювався від туризму, і відповідно індустрії гостинності в цілому, та креативних індустрій до наукових розробок у сфері інформаційних технологій чи охорони здоров'я. Зміна сфери спеціалізації сприяла зниженню залежності від промислових виробництв, покращенню іміджу регіонів та створенню нових конкурентних переваг. Як показує досвід західноєвропейських СПР, саме другий шлях розвитку набув найбільшого поширення. У таблиці 2 зведено дані про сценарії розвитку СПР Західної Європи після промислового спаду II пол. XX ст. та деякі результати ревіталізації економіки СПР континенту.

Стратегії виходу з кризи низки старопромислових регіонів Європи

№	СПР (країна)	Сценарій розвитку та поточний стан
1	Манчестер (Велика Британія)	Реструктуризація економіки у вигляді розвитку креативних індустрій. Лише за 2015–2017 роки кількість «музичних» туристів, що відвідали Манчестер (music tourists), зросла на 6 тис. чол. і становило 703 тис. У 2017 р. музична індустрія принесла місту 169 млн. фунтів стерлінгів
2	Глазго (Велика Британія)	Розвиток сектору послуг з переважним акцентом на інновації та відновлювану енергетику (manuservices). За 2000–2008 роки. кількість працівників розумової праці збільшилася на 24%
3	Рур (Німеччина)	Реіндустріалізація з урахуванням стимулювання розвитку екологічних виробництв. Рур став одним із найбільших центрів дослідження та розвитку екологічних технологій у країні із сумарною зайнятістю у цій сфері майже 100 тис. робочих місць
4	Більбао (Іспанія)	Реструктуризація з акцентом на сферу послуг (культура та туризм). У 2015 р. туристичний сектор забезпечував близько 7% ВРП Більбао, причому 86–90% сектору формував культурний туризм
5	Ліль (Франція)	Розвиток сфери послуг як основи економіки. До 2007 р. 44% працездатного населення Нор-Па-де-Кале працювало у третинному секторі

Джерело: складено автором на основі [1; 3; 4; 7; 11]

Слід зазначити, що, незалежно від обраного сценарію розвитку, провідну роль ревіталізації економіки СПР грали регіональні влади, які у тісній кооперації з місцевим бізнесом розробляли конкретні заходи індивідуально кожному за регіону. Участь центральних органів влади зводилася до модернізації інфраструктури та освітньої системи, а також активної організаційної та інформаційної підтримки регіональних ініціатив. Як наслідок, результат державної політики відрізнявся для кожного окремого регіону та безпосередньо залежав від ініціативності регіональної влади та бізнесу.

Розглянемо більш докладно конкретні приклади ревіталізації СПР у Європі. Одним із перших її об'єктів виступив Великий Манчестер (у складі 10 муніципалітетів). Регіон був одним із найбільших британських та світових промислових центрів з 1800-х рр. З початку 1960-х років зі спадом у низці галузей промисловості, включаючи текстильну, тут розгорнулися процеси деіндустріалізації. Якщо наприкінці 1950-х років. більше половини працездатного населення регіону працювали у промисловості, то до початку 2010-х рр. – менше 20% населення. Скорочення робочих місць у промисловому секторі спричинило зниження привабливості регіону та відтік населення. У результаті за короткий термін Манчестер з розвиненого промислового

центру перетворився на «згасаючий» регіон із загостреними соціально-економічними проблемами. Його відродження вимагало значних зусиль з боку влади та бізнесу. Загалом процес реструктуризації економіки Манчестера можна розділити на кілька етапів. Кожному з них відповідали «свої» цільова установка, ініціатор та змістовне наповнення. Коротку характеристику етапів зведено в таблиці 3.

Перший етап процесу реструктуризації регіону пройшов у рамках національної стратегії оновлення базової інфраструктури країни з метою скорочення витрат та підвищення конкурентоспроможності підприємств регіону. Особливе місце посідала «Міська програма», розроблена наприкінці 1970-х років. центральним урядом. У рамках цієї програми в 1977 р. в економічні проекти з реконструкції депресивних територій Манчестера, Ліверпуля та Бірмінгема вкладено близько 100 млн. фунтів. У 1978 р. розпочалася модернізація портових площ Селфорда. Протягом 10 років муніципальною владою в проект інвестовано близько 130 млн фунтів. Проте, бажаного імпульсу у розвиток базових галузей регіону (зокрема, текстильної промисловості) модернізація інфраструктури не дала, оскільки на галузь продовжували впливати інші негативні чинники. Однак цей захід підвищив привабливість регіону і дозволив інвесторам використовувати порожні промислові майданчики та нестачу робочих місць для розвитку альтернативних галузей промисловості, зокрема креативної індустрії.

Другий етап відмічається налагодженням активної взаємодії між бізнесом та місцевою владою. У цьому плані показовою є підтримка останніми ініціатив бізнесу щодо розвитку альтернативних секторів економіки, що докорінно відрізняються від базових галузей спеціалізації. Для етапу 1990-х років. характерним є перенесення центру тяжкості зусиль місцевої влади щодо реструктуризації економіки регіону на маркетинговий аспект його розвитку, включаючи модернізацію та просування нового іміджу регіону. Щоправда, не всі спроби на цьому напрямі вдалося довести до реалізації: Манчестер програв обидва відбори на проведення Олімпійських ігор 1996 р. та 2000 р. Проте процес підготовки заявок до Міжнародного олімпійського комітету згуртував населення, бізнес та владу для досягнення поставленої мети, заклавши формат взаємодії, що активно застосовується в даний час для пошуку вирішення соціальних проблем регіону. В результаті реалізації вказаних заходів регіон зміг не лише запобігти відтоку населення, а й на початку 2000-х рр. запустити зворотний процес. За 2000–2014 рр. чисельність населення регіону, стабільно приростала і в результаті збільшилася на 200 тис. чол. У кризовому 2009 р. перевершивши показник 1980 р., який всі ці роки залишався найкращим.

Підвищення інвестиційної привабливості регіону та зростання чисельності населення сприяли стабілізації економічної ситуації та збільшенню ВРП. Зрештою, наслідуючи обрану стратегію розвитку та задіявши доступні ресурси, Манчестер зміг стабілізувати економічну ситуацію, стати культурним та спортивним центром країни, привабливим для інвесторів, молодих талановитих представників креативних індустрій та студентів. Безумовно, «слабкою» ланкою стратегії розвитку Манчестера залишаються невирішені соціальні питання та непроста екологічна обстановка, але на ранніх етапах реструктуризації було розроблено ефективний механізм взаємодії зацікавлених сторін, за допомогою якого відбувається робота з вирішення соціальних проблем регіону.

Іншим яскравим прикладом регіональної політики ревіталізації СПР Західної Європи є Рур. До середини минулого століття Рур виступав одним з найбільш активно зростаючих вугільних та сталеливарних промислових центрів континенту. Так, у 1850 р. чисельність регіону становила 400 тис. чол., а до 1961 р. – досягла 5, 7 млн чол. У 1956 р. Рурський басейн «пройшов» пік розвитку вугільної промисловості (124,6 млн. т вугілля), але вже в 1958 р. галузь чекав колапс, викликаний зростанням дешевого імпорту із США. У результаті товари підприємств регіону виявилися неконкурентоспроможними порівняно з продукцією країн з меншою трудомікістю. Чисельність працівників, зайнятих у промисловості, у регіоні скоротилася з 61,3% у 1961 р. до 33,3% у 2000 р. [5]. Кризовий стан промисловості регіону та загострення соціальних питань зажадали негайних заходів щодо відродження його економіки з боку місцевої влади та бізнесу. Умовно процес реструктуризації економіки Рура можна поділити на два основні етапи зі своєю змістовною специфікою. Заходи з реструктуризації економіки регіону та його особливості представлені у таблиці 1.

На першому етапі зусилля місцевої влади та бізнесу зосередились на відродженні базових галузей промисловості, у тому числі за рахунок скорочення витрат максимізації «ефекту масштабу» та залучення кваліфікованих кадрів. Це зумовило зростання кількості угод на ринку злиття і поглинання за участю підприємств регіону. Так, в результаті безлічі злиття з'явилася компанія Ruhrkohle, на частку якої припадає 94% вугільного видобутку регіону. Ініціативи влади також мотивували підприємства регіону до модернізації активів та скорочення витрат. Водночас ефективним заходам щодо стабілізації економіки перешкоджала відсутність узгодженості у діях влади та бізнесу. Так, представники промислових компаній засудили зростання кількості закладів вищої освіти, пояснюючи свою позицію нестачею людей робітничих спеціальностей. Загалом, за оцінками деяких експертів [5] заходи щодо

відродження базових галузей промисловості не дали бажаного результату, головним чином, через відсутність узгодженості дій регіональної влади та бізнесу.

Таблиця 3

Процес ревіталізації Великого Манчестера

Етап	Ініціатор	Ціль	Зміст
1970-ті роки	Уряд Великобританії	Модернізація базової інфраструктури	Реконструкція депресивних міських територій; модернізація транспортної інфраструктури, включаючи аеропорт у м. Манчестер
поч. 1980-х рр.	Бізнес	Розвиток альтернативних галузей економіки	Розвиток креативних індустрій, включаючи клуби, музичні майданчики, звукозаписні студії
1980-ті роки	Місцева влада	Підтримка ініціатив, запропонованих бізнесом	Консультації з представниками бізнес-структур; спільна робота над економічною стратегією розвитку регіону
1990-ті роки	Місцева влада	Просування іміджу регіону на світовій арені	Участь в іміджевих заходах, включаючи підготовку двох заявок міста на проведення Олімпійських ігор; розвиток спортивних заходів і просування команди Manchester United
2000-ті рр. – теперішній час	Місцева влада та бізнес	Рішення соціальних проблем регіону	Робота з бізнесом щодо підвищення якості та доступності соціальних послуг

Джерело: складено автором на основі [2; 12]

Поруч із вищезгаданими процесами відбувалося переосмислення ролі Рура в історії країни та її культурної та промислової спадщини, що лягло основою розвитку індустріального туризму. Зокрема, наприкінці 1990-х років, спільними зусиллями місцевої влади та бізнесу ініційовано програму Industrial Heritage Trail, яка передбачає розвиток туристичних маршрутів індустріальними майданчиками регіону та формування відповідної інфраструктури.

В результаті об'єднання зусиль та впровадження заходів щодо реструктуризації економіки регіону Рур став одним із найбільших центрів дослідження та розвитку екологічних технологій у країні, із сумарною зайнятістю у цій сфері майже 100 тис. робочих місць. Зміна індустріального пейзажу та залучення туристичного потоку у рамках програми Industrial Heritage Trail призвели до зростання доходів регіону. Зокрема, за 2000–2011 р.р. тут на 7 тис. євро збільшився валовий

регіональний продукт душу населення. У 2011 р. цей показник досяг рівня майже 30 тис. євро [10], що стало яскравим свідченням ефективності вжитих на цьому напрямі дій.

Вибрані стратегії адаптувалися до умов конкретного регіону, виходячи з регіональної та промислової політики, що проводилася раніше, місцевих традицій та особливостей розвитку. Через це навіть у межах однієї країни стратегії розвитку окремих міст та територій суттєво відрізняються. Наприклад, Ессен зосередив зусилля на розвитку сектора послуг, зокрема підприємств, що оперують у сфері дизайну та мистецтва; тоді як одним із елементів стратегії розвитку Рура, як зазначалося вище, стало формування індустріального туристичного кластера. Іншими словами, у процесі реструктуризації «своєї» економіки регіони прагнули поєднати глобальні тренди з наявними виробничими потужностями та кваліфікаціями.

Розділ 2. Особливості ревіталізації старопромислових регіонів країн Центральної Європи

Власний підхід до ревіталізації економіки старопромислових регіонів виробили країни Центральної Європи, головним чином Польща та Чехія. Серед найбільш відомих прикладів польських СПР зарубіжні дослідники виділяють Верхнесилезьку агломерацію з центром у м. Катовіце та міську агломерацію м. Лодзь. До чеських СПР, як правило, відносять Моравсько-Сілезький край з адміністративним центром у м. Острава. Досвід ревіталізації СПР країн Центральної Європи по-своєму унікальний і відрізняється від західноєвропейської моделі з низки аспектів. По-перше, хоча промислові регіони Чехії та Польщі розвивалися практично паралельно із західноєвропейськими СПР і також є СПР класичного типу, значення та концентрація промисловості в них посилювалися в період існування планової економіки. По-друге, криза та процес ревіталізації в СПР Польщі та Чехії почалися на 20–30 років пізніше, ніж у колишніх індустріальних центрах країн Західної Європи. Зрештою, політика ревіталізації СПР країн Центральної Європи на перших етапах була частиною складнішого і багатогранного процесу переходу республік від планової економіки до ринкових відносин. Це ускладнило адаптацію СПР до нових умов та багато в чому відстрочило вживання державою заходів, спрямованих на відновлення конкретних територій. Звичайно, для України, більш цікавим є досвід ревіталізації територій саме країн Центральної Європи, оскільки в нас схожі історико-економічні передумови, що сприяє кращій адаптації такого досвіду.

Перші економічні реформи, які безпосередньо вплинули на процес ревіталізації центральноєвропейських СПР, почалися в республіках у 1989–1990 рр., проте процес відновлення економіки цих територій триває

досі. Усього в рамках державної політики ревіталізації СПР у країнах Центральної Європи простежується три яскраво виражені етапи. У таблиці 4 представлені ключові заходи влади щодо СПР та базових галузей їхньої спеціалізації на кожному з виділених етапів.

У першому етапі, що у 1989–1992 рр., пріоритетним напрямом державної економічної політики у країнах Центральної Європи став послідовний перехід від планової економіки до ринкових принципів. У цей час республіки відмовилися від централізованої системи управління, скасували чи скоротили державні дотації промисловим підприємствам, впровадили ринкову систему ціноутворення, і навіть провели основну хвилю приватизації виробничих потужностей. Ключовим об'єктом державної економічної політики у період стала національна економіка загалом, виділення окремих регіонів чи галузей. Хоча формально даний етап економічних реформ не був спрямований безпосередньо на ревіталізацію СПР, вжиті державою кроки суттєво змінили умови роботи промислових регіонів, підприємств і дали перший імпульс до підвищення їх адаптивності та переорієнтації на потреби ринку.

Таблиця 4

**Заходи щодо ревіталізації старопромислових регіонів
країн Центральної Європи**

Заходи	Рівень реалізації	Приклад
1	2	3
I етап (1989–1993 рр.) Ринкові реформи		
Відмова від централізованого управління промисловістю	Центральний рівень	У 1989–1990 рр. у Польщі ліквідовано централізовану систему управління вугільною промисловістю, замість неї створено державне агентство кам'яного вугілля, яке здійснювало нагляд за діяльністю шахт
Скорочення частки держави в економіці		У 1990 р. у приватному секторі Чехословаччини вироблялося лише 12% ВВП, а 1992 р. – 28%. У 1995 р. приватний сектор забезпечував 64% ВВП Чехії, а 1997 р. – 74%
Стимулювання розвитку малих та середніх підприємств	Регіональний рівень	У 1992 р. створено Чесько-Моравський Банк гарантій та розвитку. Інститут отримав від держави 200 млн крон на надання кредитів та гарантій малим та середнім підприємствам у рамках реалізації державної програми їх підтримки

1	2	3
II етап (1993–2002 рр.) Реструктуризація базових галузей промисловості СПР		
Об'єднання промислових підприємств	Центральний рівень	У 1993 р. три вугледобувні підприємства регіону у Чехії об'єднані у «Вугільну компанію «Міст»
Скорочення виробничих потужностей базових галузей промисловості		У 1990–1994 рр. Чехія закрила всі вугільні шахти у міській агломерації Острава
Скорочення працівників базових галузей промисловості		До 1997 р. чисельність робітників, зайнятих у текстильній промисловості Польщі, скоротилася на 50% порівняно з рівнем 1989 р., а до 2001 р. – на 69%
Скорочення виробничих потужностей базових галузей промисловості		У 1994–1995 рр. 15 тис. шахтарів, звільнених під час закриття шахти міської агломерації Острава у Чехії, пройшли перекваліфікацію
III етап (2002 р. – по т.ч.) Підвищення інвестиційної привабливості та диверсифікація економіки СПР		
Створення культурних об'єктів на базі колишніх промислових майданчиків	Муніципальний рівень	У 2002 р. територія колишнього металургійного заводу «Вітковице» у м. Острава (Чехія) стала національною культурною пам'яткою, а в 2008 р. внесено до списку європейської культурної спадщини. У 2014 р. на даній на майданчику відкрився музей техніки. Щорічно його відвідує в середньому 500 тис. чол.
		У 2006 р. на базі колишньої текстильної фабрики у м. Лодзь, що закрилася 1992 р., приватним іноземним інвестором створено торгово-розважальний центр Manufactura. на території комплексу розміщені торгові майданчики, готель, кінотеатр, ресторани, театр та кілька музеїв: Музей міста Лодзь, Музей фабрики та Музей сучасного мистецтва «MS2». Загальна сума інвестицій у проект становила 270 млн. євро
		У 2016 р. у будівлі колишньої електростанції м. Лодзь (Польща) ЕС-1 відкрився найсучасніший у країні планетарій. Щорічно його відвідують близько 150 тис. глядачів

Продовження Таблиці 4

1	2	3
Створення туристичних подій		З 2002 р. у м. Острава (Чехія) щорічно проводиться музичний фестиваль «Кольору Острави». З 2017 р. захід проводиться у концертній залі на території колишнього Вітковицького заводу. У 2019 р. фестиваль відвідало понад 40 тис. чол.
		З 2002 р. у м. Лодзь (Польща) щорічно проходить Фестиваль чотирьох культур
Участь в інтеграційних об'єднаннях	Центральний рівень	У 2004 р. Чехія та Польща стали учасниками Європейського. Спілки. Даний крок забезпечив доступ промислової продукції країн до ємкостей європейському ринку і сприяв підвищенню інвестиційної привабливості національних економік та СПР
Розвиток нових галузей промисловості	Муніципальний рівень	У 2004 р. італійський концерн Merloni Elettrodomestici (з 2005 м. – Indesit Company) відкрив у м. Лодзь (Польща) завод по виробництва холодильників потужністю 1 млн од. на рік. Сукупні інвестиції в проект становили 40 млн євро
		У 2007 р. корпорація Dell відкрила в Лодзь завод по виробництва комп'ютерів та ноутбуків. Вартість об'єкту становила 200 млн. євро, ще 53 млн євро склали непрямі інвестиції постачальників компанії
		У 2009 м. південнокорейська компанія Hyundai відкрила автомобільний завод потужністю 200 тис. од. у м. Ношовіце Моравсько-Сілезького краю (Чехія). Інвестиції у проект перевищили 1 млрд євро

Джерело: складено автором на основі [6; 8; 9; 17]

На другому етапі акцент державної політики країн Центральної Європи змістився у бік реструктуризації галузей промисловості, які становили основу економіки СПР. Ключовою метою уряду та регіональної влади у 1993–2004 рр. стало підвищення рентабельності промислових підприємств в ринкових умовах із мінімальними соціальними витратами. З цією метою розроблено довгострокові плани реструктуризації вуглевидобувного сектору та чорної металургії, пройшла ліквідація збиткових виробництв, скоротилася чисельність працівників, а також здійснено перші спроби модернізації великих промислових підприємств за рахунок залучення іноземних інвесторів. Паралельно держава вела активну роботу

над зниженням негативних наслідків реструктуризації промисловості населення.

Зрештою, на третьому етапі в державній економічній політиці, що стосується інтересів СПР, починає домінувати акцент безпосередньо на регіони. Зокрема, з 2004 р. муніципальна та регіональна влада за підтримки уряду веде роботу над підвищенням інвестиційної привабливості окремих територій за рахунок реконструкції колишніх промислових майданчиків, вирішення екологічних проблем, розвитку альтернативних галузей промисловості. При цьому фінансування процесу ревіталізації СПР здійснюється переважно за рахунок коштів приватних інвесторів та дотацій з боку ЄС. Наприклад, за рахунок іноземного капіталу реалізовано проекти з будівництва музеїв на теренах колишніх вугільних шахт у Польщі та Чехії. Слід зазначити, що саме на третьому етапі у політиці ревіталізації СПР Польщі та Чехії особливо яскраво виявився вплив європейського досвіду відновлення економіки колишніх індустріальних центрів. Зокрема, за аналогією з Німеччиною, Великою Британією та Іспанією країни Центральної Європи починають приділяти особливу увагу створенню в регіонах культурних об'єктів (музеїв, театрів) та розвитку індустріального туризму.

Таким чином, за оцінками європейських дослідників, найскладніший період розвитку СПР країн Центральної Європи вже пройдено, хоча процес їхньої економічної трансформації поки що не завершений. Зокрема, колишні індустріальні центри Польщі та Чехії ще мають вирішити проблеми з усуненням екологічних збитків від промисловості та створенням нових робочих місць. Тим не менш, до кінця 2010-х років. політика ревіталізації СПР дозволила вивести регіони з гострої кризи та створити досить міцну економічну основу для їх подальшого розвитку.

Розділ 3. Особливості ревіталізації старопромислових регіонів США

США дотримувалися іншого підходу до вирішення проблеми спаду в СПР. До старопромислових регіонів США відносять території, відомі як «іржавий пояс», включаючи, наприклад, міські агломерації Детройта (Мічіган), Піттсбурга (Пенсільванія), Чикаго (Іллінойс), Клівленда (Огайо) та ін. До сер. XX ст. дані регіони являли собою найбільші американські та світові виробничі центри в галузі чорної металургії та машинобудування. Однак зовнішні шоки, включаючи енергетичні кризи та зростання конкуренції з боку країн, що розвиваються, загострили внутрішні дисбаланси регіонів і призвели до суттєвого економічного спаду, започаткувавши процес деіндустріалізації СПР. Різке погіршення

стану американської промисловості та окремих регіонів вимагало негайного втручання держави.

З 1970-х років і по теперешній час політика США, спрямована на усунення наслідків промислового спаду та вирішення проблем СПР. Дана політика пройшла три етапи розвитку. У таблиці 5 представлено їх коротку характеристику.

Таблиця 5

Етапи державної політики США щодо старопроислових регіонів

Інструмент	Рівень	Приклад
1	2	3
I етап (1970–1990 рр.)		
Підтримка конкурентоспроможності галузей		
Цінові обмеження на внутрішньому ринку	Центральні органи влади	У 1970–1980 мм. США для підтримки автомобілебудування обмежували зростання цін на сталь
Обмеження витрат на паливо		У 1975 р. у США ввели вимоги до компаній за 10 років знизити середній витрата палива автомобілів у 2 рази
Цінові обмеження на імпорتنі товари		У 1978–1982 рр. у США діяла програма лімітування цін (The Trigger Price Program), за якою мінімально допустима ціна на імпорту сталь встановлювалася на основі розрахунку виробничих та транспортних витрат
Добровільні обмеження експорту партнерами (Voluntary Restraint Agreement)		У 1982 р. Європа запровадила добровільне обмеження експорту сталі США. У 1981 р. Японія запровадила обмеження експорту автомобілів США на рівні 1,68 млн прим. на рік (2,3 млн шт. до 1985 р.)
Квотування		У 1984 р. США встановили квоту для імпортої сталі у вигляді 18,5 % від внутрішнього американського ринку
Екологічні стандарти і вимоги до рівня безпеки		З 1970-х років. на дотримання вимог Управління з охорони праці та Агентства захисту навколишнього середовища металургійні підприємства США витрачали 17% інвестицій
II етап (1990–2010 рр.)		
Муніципальна ініціатива		
Будівництво туристичних об'єктів	Муніципальний	У 1990-х роках. у Детройті побудовано три великі готелі з казино, які щороку приносили штату близько 8,3 млн дол. доходу

1	2	3
Підтримка ініціатив у сфері освіти		У 1982–2002 рр. приватний ВНЗ Карнегі-Меллон у Піттсбурзі спільно з ІВМ створив і запустив віртуальне обчислювальне середовище Andrew's project, що стало основою електронно-обчислювальної інфраструктури університету і дозволило реалізовувати освітні програми у сфері інформаційних технологій
Заохочення індустріального сільського господарства (urban gardening) як методу покращення зовнішнього позиціонування регіону		У 2006 р. у Чикаго відкрито молодіжний центр Gary Comer Youth Center, що складається з мережі фермерських ділянок та садів, розташованих у м. Чикаго. Основна мета організації – залучення молоді до розвитку міського сільського господарства, зеленого туризму
Проведення іміджевих заходів	Центральні органи влади	У 2009 р. у Піттсбурзі відбувся Саміт G 20
III етап (2010-ті рр. – по т.ч) Акцент на відродження обробних виробництв у США		
Розширення взаємозв'язку університетів і бізнесу	Центральні органи влади	У 2015 р. прийнято «Акт про виробничі університети» (Manufacturing Universities Act of 2015), в рамках якого виділено 25 університетів США, які одержують по 5 млн дол. щорічно до 2019 р. для здійснення спільних проектів із фірмами обробної промисловості
Реконструкція порожніх виробничих майданчиків	Муніципальний	У 2015 р. команда Detroit Future City ініціювала проект реконструкції 900 порожніх промислових об'єктів Детройту. Колишні корабельні доки перетворили на парк розваг Michigan Outdoor Adventure Center. З 2017 р. автомобільна фабрика Packard перебудовується на комплекс житлових та офісних приміщень.

Джерело: складено автором на основі [5; 14]

На першому етапі ініціатором заходів щодо стимулювання промислового зростання виступали центральні органи влади, а основною метою було підвищення конкурентоспроможності американської промисловості. Важливим елементом політики першого етапу виступала система протекціоністських інструментів проти дешевих імпортованих товарів. Одночасно за рахунок посилення екологічних, цінових та інших

вимог на внутрішньому ринку уряд стимулював підприємства впроваджувати нові технології. Ці кроки пом'якшили наслідки кризи для американських корпорацій, але помітного позитивного ефекту не дали. Багато підприємств замість модернізації виробництва віддали перевагу підвищенню конкурентоспроможності за рахунок перенесення виробничих потужностей до Мексики або в азіатські країни. Серед таких компаній – GM та Ford, які були основними роботодавцями в Детройті. Ця тенденція посилила кризове становище СПР, тим більше, що заходи, створені задля вирішення саме регіональних проблем, не вживалися до початку 1990-х рр.

У період 1990-2010-х років ініціатива перейшла до рівня муніципалітетів. Усвідомивши, що федеральний уряд не має наміру надавати точкову підтримку постраждалим регіонам, місцева влада почала розробляти власні програми розвитку з акцентом на вирішення економічних проблем окремого регіону. Одним із основних напрямків стало створення точок зростання за рахунок розширення використання технологій та освоєння нових кваліфікацій. Важливим ланкою реформ виступили університети, основі яких відбувалося формування наукомістких виробничих кластерів. Проте, володіючи набагато меншим обсягом доступних ресурсів, муніципальна влада не могла самостійно реалізувати комплекс заходів, і вжиті ініціативи ставали успішними лише за сприяння з боку приватного бізнесу. Це підтверджує суперечливий досвід Детройта та Піттсбурга. У Детройті місцеві ініціативи не змогли запустити економічне зростання. У 2013 р. місто стало найбільшим муніципальним банкрутом за всю історію США із загальною заборгованістю 18,5 млрд. дол. США. Центральні органи влади, незважаючи на звернення з боку муніципалітету, відмовилися надавати Детройту фінансову підтримку.

Піттсбург, навпаки, вважається одним із успішних прикладів ревіталізації економіки. Зіткнувшись із подібним набором викликів, регіон зміг домогтися об'єднання зусиль різних учасників у досягненні спільної мети.

Отже, американський підхід до вирішення проблеми СПР має низку незаперечних переваг. Акцент політики на пріоритетне вирішення економічних питань сприяв зміцненню конкурентоспроможності національної промисловості загалом. За даними Світового банку, за 1994–2017 рр. обсяг виробництва обробної промисловості США зріс майже вдвічі з 1,4 до 2,2 трлн. дол. Одночасно посилення взаємозв'язку університетів та бізнесу у поєднанні зі стимулюючими заходами з боку центральних органів влади створило умови для впровадження інновацій, що підтверджують успіхи технологічних кластерів.

Водночас американська модель, концентруючись на вирішенні економічних питань, залишає поза увагою проблеми соціального розвитку. Внаслідок спроб підприємств адаптуватися до нових умов тисячі робітників позбавляються заробітку. Навіть у відносно успішному Піттсбурзі зберігаються соціальні дисбаланси. Робочі місця у нових високотехнологічних галузях становлять близько 10% від загальної кількості, що представлялася раніше промисловими корпораціями. Інші працівники змушені переходити в сектор послуг, включаючи ресторанний сервіс і т.д.

Висновки

Із проведеного дослідження можна сформулювати основні засади політики реструктуризації СПР у різних країнах Західної та Центральної Європи:

- «індивідуальний» підхід до вирішення проблем окремих регіонів, що враховує унікальні особливості їхнього розвитку;
- обов'язкове об'єднання зусиль влади та бізнесу для формування нової стратегії розвитку регіону, без якого досягнення поставленої мети неможливе;
- «точкова» підтримка державою регіональних проектів на початкових етапах реструктуризації економіки СПР;
- перепозиціонування іміджу регіону за допомогою розвитку культурної сфери, відкриття музеїв, залучення туристичного потоку.

Аналіз практики США у ревіталізації економіки СПР дозволяє зробити такі висновки:

- державну політику щодо СПР вкрай децентралізовано і не узгоджено. Центральні органи влади беруть відповідальність виключно за створення загальних умов розвитку промисловості, не беручи участі у стимулюванні регіональної економіки. Це стає завданням муніципальної влади та промислових корпорацій. На різних етапах заходи державної політики можуть прямо суперечити один одному.
- орієнтація моделі на пріоритетне вирішення економічних питань дозволяє з мінімальними державними витратами забезпечити економічне зростання та відсіяти підприємства, які не здатні адаптуватися до змінних умов довкілля, але одночасно посилює соціальні проблеми регіону.
- у довгостроковій перспективі американська модель без зміни параметрів державної політики не здатна забезпечити тривале економічне зростання. Зростання соціальної напруженості на певному етапі поставить як пріоритетне питання розвитку людського капіталу для збереження та підтримки темпів зростання.

Для України, яка пройшла шлях від планової економіки до ринкової, більш прийнятним для адаптації в сучасних умовах буде саме досвід країн

Центральної Європи для ревіталізацій вітчизняної економіки і повосенної відбудови країни. Більшість кроків, таких як відмова від централізованого управління, скорочення частки держави в економіці, скорочення виробничих потужностей базових галузей промисловості та інші Україна вже пройшла, тому слід звернути увагу на так звані треті етапи ревіталізації економіки, мова йде про підвищення інвестиційної привабливості та диверсифікації економіки СПР: створення культурних об'єктів на базі колишніх промислових майданчиків; створення туристичних подій, що в свою чергу зумовлює необхідність розбудови місць розміщення та харчування відвідувачів таких заходів.

Список використаних джерел:

1. Areso I. Bilbao's Strategic Evolution. From Industrial to Post-Industrial City; Glasgow Economic Commission Final Report. Glasgow Economic Commission Final Report. 2011. 60 p.
2. Crafts N., Wolf N. Location of UK Cotton Textils Industry in 1838: A Quantitative Analysis. *European Historical Economic Society Working Papers in Economic History*. 2013. № 45. 49 p.
3. Greater Manchester Music Review 2019. London: UK Music, 2019. 31 p.
4. Guereño Omil B., Fernandez-Villaran A. Approach до Cultural Tourism в Bilbao and Its Surroundings. What Is the Future for Marketing Strategies? The Role of Cultural Institutions and Events in the Marketing of Cities and Regions. Łódź: Łódź University Press, 2016. P. 33–47.
5. Hospers G.-J., Bennenworth .P Innovation in an old industrial region: The case of Twente. *International Journal of Learning and Intellectual Capital*. 2012. № 9 (1/2). P. 6–27.
6. Kowalczyk-Anioł J. Tourism Development in Łódź in 2000-2014: Directions and Character of Change. *Tourism*. 2015. № 25/2. P. 107–115.
7. Kuklowsky C., Provan B. Lille City Report. London: LSE Housing and Communities; Oakes J. Manchester: The Rebirth of City from Creative Branding. Progress. URL: <https://progress.com/places/20170619/manchester-rebirth-creative-branding> (дата звернення: 01.12.2022).
8. Patel S., Van der Burg L., Worrall L. Cutting Europe's Lifelines до Coal Tracking Subsidies в 10 Countries. Czech Republic. Overseas Development Institute, 2017. 7 p.
9. Pielesiak I. Łódź and Its Post-Industrial Legacy. *European Spatial Research and Policy*. 2015. № 2. P. 73–92.
10. Regional Statistics by NUTS Classification. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/data/database> (дата звернення: 02.12.2022).
11. Report to the Glasgow Economic Commission: Glasgow's Economic Performance 2000–2010. Glasgow, Glasgow Economic Commission, 2011. 70 p.
12. Swinney P., Thomas E. Greater Manchester Music Review 2019. London: Centre for Cities, 2019. 42 p.
13. Technology Zentrum Dortmund. Ankerpunkt für Junge Unternehmen im Regionalen Startup Netzwerk. URL: <https://www.tzdo.de> (дата звернення: 17.11.2022).
14. Lotke E., Extein S., Flack J., Kalick L. Pittsburgh: The Rest of the Story. Washington: Institute for America's Future, 2009. 12 p.

15. Лях О.В., Солдак М.О. Перспективи інноваційного відновлення занедбаних промислових об'єктів в Україні на основі застосування світового досвіду поводження з браунфілдс. Інноваційне промислове підприємство у формуванні сталого розвитку / за ред. О.І. Амоші, Х. Джвігола, Р. Мішкевіча. Київ : НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2018. С. 167–194.

16. Ляшенко В.І., Підоричева Ю.І. Інноваційні перспективи староосвоєних територій: іноземний досвід та можливості його використання в Україні. Інноваційне промислове підприємство у формуванні сталого розвитку / за ред. О. І. Амоші, Х. Джвігола, Р. Мішкевіча. Київ : НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2018. С. 118–147.

17. Москвічова О.С. Сутність державного регулювання ринку кредитних послуг в умовах банківської кризи. *Бізнес-інформ*. 2013. № 5(424). С. 324–328.

18. Москвічова О.С. Концептуальні засади державного регулювання кредитних послуг України в умовах банківської кризи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 15. С. 113–117.

19. Снігова О. Світовий досвід цілеспрямованих змін структури економіки старопромислових регіонів та проблеми його використання в Україні. *Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць. Спец. вип. Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи*. Київ : КНЕУ, 2009. С. 610–620.

References:

1. Areso I. (2011). Bilbao's Strategic Evolution. From Industrial to Post-Industrial City; Glasgow Economic Commission Final Report. Glasgow Economic Commission Final Report.

2. Crafts N., Wolf N. (2013). Location of UK Cotton Textils Industry in 1838: A Quantitative Analysis. European Historical Economic Society Working Papers in Economic History. № 45.

3. Greater Manchester Music Review (2019). London: UK Music,

4. Guereño Omil B., Fernandez-Villaran A. (2016). Approach до Cultural Tourism в Bilbao and Its Surroundings. What Is the Future for Marketing Strategies? The Role of Cultural Institutions and Events in the Marketing of Cities and Regions. Łódź: Łódź University Press.

5. Hospers G.-J., Benneworth .P (2012). Innovation in an old industrial region: The case of Twente. *International Journal of Learning and Intellectual Capital*. № 9 (1/2).

6. Kowalczyk-Anioł J. (2015). Tourism Development in Łódź in 2000-2014: Directions and Character of Change. *Tourism*. № 25/2.

7. Kuklowsky C., Provan B. Lille City Report. London: LSE Housing and Communities; Oakes J. Manchester: The Rebirth of City from Creative Branding. Progress. URL: <https://progress.com/places/201/manchester-rebirth-creative-branding> (accessed: 01.12.2022).

8. Patel S., Van der Burg L., Worrall L. (2017). Cutting Europe's Lifelines до Coal Tracking Subsidies в 10 Countries. Czech Republic. Overseas Development Institute.

9. Pielesiak I. (2015) Łódź and Its Post-Industrial Legacy. *European Spatial Research and Policy*, no. 2.

10. Regional Statistics by NUTS Classification. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/data/database> (accessed: 02.12.2022).

11. Report to the Glasgow Economic Commission: Glasgow's Economic Performance 2000–2010. Glasgow, Glasgow Economic Commission, 2011. 70 p.

12. Swinney P., Thomas E. (2019). Greater Manchester Music Review 2019. London: Centre for Cities.

13. Technology Zentrum Dortmund. Ankerpunkt für Junge Unternehmen im Regionalen Startup Netzwerk. URL: <https://www.tzdo.de> (дата звернення: 17.11.2022).
14. Lotke E., Extein S., Flack J., Kalick L. (2009). Pittsburgh: The Rest of the Story. Washington : Institute for America's Future.
15. Liakh O.V., Soldak M.O. (2018). Perspektyvy innovatsiinoho vidnovlennia zanedbanykh promyslovykh ob'ektiv v Ukraini na osnovi zastosuvannia svitovoho dosvidu povodzhennia z braunfields. Innovatsiine promyslove pidpriemstvo u formuvanni staloho rozvytku [Prospects of innovative restoration of abandoned industrial facilities in Ukraine based on the application of world experience in handling brownfields. Innovative industrial enterprise in the formation of sustainable development]. Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky promyslovosti, pp. 167–194.
16. Liashenko V.I., Pidorycheva Yu.I. (2018). Innovatsiini perspektyvy starosvoienykh terytorii: inozemnyi dosvid ta mozhlyvosti yoho vykorystannia v Ukraini. Innovatsiine promyslove pidpriemstvo u formuvanni staloho rozvytku [Innovative perspectives of old territories: foreign experience and possibilities of its use in Ukraine. Innovative industrial enterprise in the formation of sustainable development]. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti, pp. 118–147.
17. Moskvichova O. (2013) Sutnist derzhavnoho rehuliuвання rynku kredytnykh posluh v umovakh bankivskoi kryzy [The essence of state regulation of the credit services market in the banking crisis]. *Biznes inform*, no. 5(424), pp. 324–328.
18. Moskvichova O. (2014) Kontseptualni zasady derzhavnoho rehuliuвання kredytnykh posluh Ukrainy v umovakh bankivskoi kryzy [Conceptual principles of state regulation of credit services of Ukraine in the conditions of the banking crisis]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 15, pp. 113–117.
19. Snihova O. (2009). Svitovy dosvid tsilespryamovanykh zmin struktury ekonomiky staropromyslovykh rehioniv ta problemy yoho vykorystannia v Ukrainy [The world experience of purposeful changes in the structure of the economy of old industrial regions and problems of its use in Ukraine]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky: Zb. nauk. prats. Spets. vyp. Rehionalnyi rozvytok Ukrainy: problemy ta perspektyvy*, pp. 614–620.